

جنگ تاج‌الدین احمد وزیر

یکی از نفیس‌ترین نسخه‌های خطی جهان

موجود در :

دانشگاه اصفهان

کهنه‌کتابی که بنام جنگ تاج‌الدین احمد وزیر اکنون در کتابخانه مرکزی دانشگاه اصفهان نگاهداری می‌شود از لحاظ نفاست و قیمت یکی از شاهکارهای نسخه‌های خطی جهان بشمار میرود.

نگارنده سالها پیش ، از وجود چنین نسخه با ارزش در کتابخانه شهرداری اصفهان اطلاع داشت لکن بعللی آن در یکتا درپرده مستور و از دسترس استفاده مشتاقان دور بود. اتفاق را در سال ۱۳۳۹ هیأت مؤسسين انجمن آثار ملی ایران چند روزی در اصفهان اقامت داشتند و روزی که از شهرداری اصفهان و کتابخانه آن سخن بمیان آمدشادروان دکتر رضازاده شفق و جناب آقای دکتر عیسی صدیق و جناب آقای علی اصغر حکمت که از وجود جنگ مذکور در کتابخانه شهرداری اطلاع داشتند بدیدن آن نسخه اظهار علاقه کردند و به اشارت آقای دها - استاندار وقت - جنگ خطی به جلسه انجمن آثار ملی آورده شد و دولت دیدار نگارنده رانیز دست داد . در همان جلسه به پیشنهاد جناب آقای دکتر عیسی صدیق مقرر گردید دانشگاه تهران میکروفیلمی از کتاب فوق تهیه نماید . در سال ۱۳۴۰ که استاد و دوست فاضل

دیرین آقای محمد تقی دانش پژوه با توافق هیأتی برای انجام این کار باصفهان آمدند و کار تهیه میکروفیلم از جنگ با انجام رسید بخواش و اصرار اینجانب قرار شد نسخه عکسی این کتاب را برای کتابخانه دانشکده ادبیات اصفهان هم ارسال دارند و این کار نیز بلطف آقای دانش پژوه انجام گردید و نسخه عکسی به اصفهان ارسال شد و هم اکنون این نسخه در کتابخانه مرکزی دانشگاه اصفهان موجود است. ده سال از آن تاریخ گذشت و در شهریورماه ۱۳۵۰ به اثر فعالیتها و مساعی پی گیر جناب آقای دکتر معتمدی رئیس دانشگاه اصفهان - که برآستی توجه و علاقه خاصی به امر کتاب و کتابخانه دارند و از هیچ کوششی در این باره دریغ نفرموده اند - و موافقت جناب آقای دکتر غلامرضا کیانپور استاندار فاضل اصفهان و تصویب انجمن شهر جنگ مذکور همراه ۳۳ جلد کتاب خطی دیگر از کتابخانه شهرداری به کتابخانه مرکزی دانشگاه اصفهان منتقل گردید و اینک در گنجینه ویژه کتابهای خطی کتابخانه دانشگاه نگاهداری میگردد.

این جنگ در سال ۷۸۲ هجری (۱) یعنی ۱۰ سال قبل از وفات حافظ به امر و اهتمام تاج الدین احمد وزیر در شیراز بدست جماعتی از دانشمندان گردآوری شده است بدینمعنی که بیش از هفتاد تن از علما و فضلاء معاصر تاج الدین احمد مانند صاعد بن محمد صاعد و حسن حسینی آملی بخواش او مطالبی به نثر و نظم در حدیث و عرفان و ادب بفارسی و عربی بخط خود در آن نوشته اند. این نسخه در شیراز گردآوری شده و در سال ۹۱۱ هجری در هرات بدست قاضی فضل الله بن روزبهان خنجی اصفهانی افتاده و خط او در صفحه اول کتاب دیده میشود. جنگ مذکور در سال ۱۳۴۲ هجری قمری بشهرداری اصفهان منتقل گردیده است. نسخه

۱ - تاریخ های دیگری نیز مانند ۷۲۹ ، ۷۳۱ و ۷۹۲ در جای جای جنگ دیده میشود و چنین بنظر میرسد که تنظیم مطالب آن حدود شصت سال بطول انجامیده است.

بیاض قطعی باندازه وزیری با کاغذ سمرقندی است و روپهم ۴۷۶ برگشمار دارد (۹۵۲ صفحه) ولی صفحات آن آشفته و نامرتب است و مطالب آن منظم نیست و درپشت آخرین برگ آن تاریخ ۱۰ رمضان ۱۳۲۶ دیده میشود. مرحوم اسکندری - فرماندار وقت اصفهان - بخواشش شادروان دکتر قاسم غنی سوادى از این نسخه منحصر بفرد برای ایشان نوشته است و شادروان دکتر غنی در جلد اول «بحث در آثار و افکار و احوال حافظ» جای جای از این نسخه یاد نموده و مطالبی از آن نقل کرده است (۱) و چنین است فهرست عنوانهای مطالب و نام کسانی که مطلبی یا خطی از آنها در این جنگ دیده میشود: (۲)

۱- چند یتیمی عبری درستایش این سفینه بخط فضل الله بن روزبهان بن فضل الله خنجی اصفهانی که درهرات در ۹۱۱ آنرا خریده است. (۱)

۲- دیباچه کتاب کنز الجواهر من لطائف الاکابر عبری و اخبار و مطالبی به نظم عربی و فارسی از پیامبران و امامان و دانشمندان درباره دانش و کتاب و حدیث سپس شعرهای عربی و فارسی از کمال الدین اسماعیل و بندهایی به نثر عربی و چند حکایت. (۹-۱)

۳- باکورة الادب لاصحاب الطلب «مجامعه شیخ الاسلام مقتدی الانام معین الملة والدین جنید الواعظ اعلى الله قدره» (مجموع خصال للمریدین) عبری (۱۷-۹) در آن آمده: «ولکاتبه فی تسبیح رب العزة جل جلاله»

ای جهان پر تو انوار تو سبحان الله
دل و جان مخزن اسرار تو سبحان الله
(ایاتی است بفارسی)

- ۱- .. غنی، دکتر قاسم: بحث در آثار و افکار و احوال حافظ، جلد اول، تهران، ۱۳۲۰، ص ۳۱۳.
- ۲- دانش پژوه، محمدتقی: فهرست میکروفیلمهای کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران، تهران، ۱۳۴۸، ص ۶۸۴-۶۹۱.

- ۴- مجموعه علامه علماء العالم المولی المرتضی سید شریف زین الدین علی گرگانی که عنوان آن در ۱۹ ر هست و از خود آن و خط او اثری نمانده است .
- ۵- من مفاطر اقلام المولی الاعظم افضی قضاة الاسلام قطب الملة والدين محمد الفالی اعلى الله قدره (۲۹) .
- ۶- خطبه و حدیث و تاریخ بخط صاحب معظم نجم الدین محمود بن مسعود مذهب (۳۶) .
- ۷- تحفة الاخوان فی تقسیم جوهر الانسان نوشته فخر الدین محمود بن ابی الخیر بن ابی نصر بن احمد فالی سیرافی در ۱ رمضان ۷۸۲ (۳۵) .
- ۸- خط محمد بن محمود بن ابی الخیر فالی پسر او (۴۵) .
- ۹- شعرهای عربی نوشته محمد بن سلیمان بن عبدالصمد در ۲۵ شعبان ۷۸۲ در شیراز .
- ۱۰- مباحثه و حرره المولی شیخ الاسلام قدوة المحدثین عقیف الملة والدين مسعود بن سعید بن مسعود الکازرونی، بنام «الملتقطات» در موضوعات اخلاقی است از زوی اخبار و سخنان دانشمندان (۴۶-۵۵) .
- ۱۱- مغازینه المولی الاعظم الاكمل امام الملة والدين [ابوالکرم] محمد [بن عبدالمحسن بن ابی بکر بن احمد بن ابی غسان الفالی «السیرافی» اعلى شانه] مورخ اوائل شعبان ۷۸۲ (۴۵-۵۶) .
- ۱۲- المولی صاحب الاعظم غیاث الدولة والدين المولی لطف الله بن احمد بن المحسن بن ابی الرجال الأبرقوهی المشهور بمنشی در ۲ رمضان ۷۸۲ (۶۶-۷۵) .
- ۱۳- لطائف ملتئمة من ذرایع اقلام المولی صاحب الاعظم صفوة اکبر الامم شرف الملة والدين عمر شبانکاره (۷۷-۸۵) با عنوان «الابیات الافراد المرتبه علی الحروف» بفارسی .

- ۱۴ - «مجامعه المولی المرتضی الاعظم غیاث‌الدین منصورالمهدی» در چهار باب بعربی در باره عددهای ۱ تا ۴ و احادیث و سخنان دانشمندان نوشته او آخر رجب ۷۸۲ (۹۵-۸۶) .
- ۱۵ - نتایج اقلام المولی الامام شرف الملة والدين زاهد بن علی بن الزاهد ابی الفوارس القیری رفع قدره ، نوشته ۱۸ رجب ۷۸۲ بدرخواست تاج‌الدین احمد در ۲۲ رجب ۷۸۲ در شیراز (۱۰۴-۹۶) .
- ۱۶ - عماد‌الدین قزوینی (۱۱۴-۱۰۵) .
- ۱۷ - احمد بن علی بن الحسن (۱۲۴-۱۱۵) .
- ۱۸ - مقطعات ابن یمین بخط یحیی بن معین (۱۳۱-۱۲۵) .
- ۱۹ - بی‌نام و نشان و تاریخ (۱۳۵-۱۳۲) .
- ۲۰ - شیخ شمس‌الدین محمد بن فخر‌الدین ابی‌بکر بن کمال شبانکاره‌ای (۱۳۶) .
- ۲۱ - من کتاب الحجة فی بیان المعجزة (۱۳۷-۱۳۶) .
- ۲۲ - قوام‌الدین ملک‌شاه ، رساله مانندی در اخلاق بفارسی (۱۴۸-۱۳۸) .
- ۲۳ - حدیث و ادب و حساب بفارسی و عربی مورخ پایان شعبان ۷۸۲ (۱۴۹-۱۵۸) .
- ۲۴ - ممالک‌شاه خواجه جلال‌الدین بابا فرج‌الله بن رضوان تبریزی (۱۶۰-۱۵۹) .
- ۲۵ - ممالک‌شاه الشیخ امین‌الدین بن محمد بن حسین کونگانی (کونجانی) در رجب ۷۸۲ (۱۷۰-۱۶۱) .
- ۲۶ - طرف من نتایج اقلام المولی ناصر‌الدین الخطیب الشفعی . شعر یزبان عربی و فارسی و شیرازی دارد (۱۸۰-۱۷۱) .

- ۲۷- مما جمعه المولى علاء الدين على بن الحسين بن على التزوينى جارالله - الهلالى من احاديث النبى وكلام الولى، مورخ روز آدينه ۱۰ شعبان ۷۸۲ (۱۸۸-۱۸۱) داستان نورماه و آفتاب (۱۸۸-۱۸۹) .
- ۲۸- مما حسن قسمة اوراقه المرتضى المعظم سيد نظام الدين على بن محمد الحسينى، در نيمه رمضان ۷۸۲، حديث است بعربى و اشعار فارسى (۱۹۶-۱۸۹) .
- ۲۹- مما جمع فى سلك الكتابة المولى جمال الدين سرورى : رساله فى التصوف يا الاصول العشرة (از خيوقى) وييان معجزات النبى ومطالب ديگر (۲۰۶-۱۹۷) .
- ۳۰- دو انشای مورخ ۱۷ ذ ح ۷۲۹ و ميانه های محرم ۷۳۱ و يك رقعہ (۲۱۲-۲۰۷)
- ۳۱- عبدالصمد بن عثمان خراسانى (وصية شيخ الشيوخ السهروردى) (۲۱۳) بنخط ديگر جز خط شماره پيش مورخ ۲۸ شعبان ۷۷۲ .
- ۳۲- مسعود بن محمد مورخ ۱ رمضان ۷۹۲ (۲۱۴) .
- ۳۳- صاعد بن محمد بن عثمان محمد خراسانى كه رساله مانندى در اخلاق بعربى براى همين تاج الدين احمد نوشته مورخ ۱ رمضان ۷۸۲ (۲۲۰-۲۱۶) .
- ۳۴- محمد بن عبدالمجيد نيلى شيرازى امام جامع سنقرى مورخ ۸ رجب ۷۸۲ (حديث نبوى بعربى) .
- ۳۵- مما كتبه صاحب شهاب الدولة والدين بن صاحب شمس الدين محمد شهاب، مورخ نيمه شوال ۷۸۲: شعرهاى عماد فقيه و ديگران و «شمس الدين محمد حافظ دام فضله» (۲۲۶-۲۲۲) .
- ۳۶- توشيح ابو احمد عماد الدين بن عصام الدين عبدالملك بن ابى بكر بن محمد بن عبدالرحيم بن ابى بكر بن على سمرقندى صاحب الهداية هنگام رسالت از سمرقند به شيراز در ۱۱ شعبان ۷۸۲، حديثى است صوفيانه با سلسله سند و شعرهاى

خود او (۲۳۰-۲۲۷).

۳۷- مما و شحه الخواجه جلال‌الدین نعمان بن محمد بن اصیل مورخ شعبان ۷۸۲، باشعر عربی (۲۳۹-۲۳۱).

ترجیعات عراقی و رباعیات عربی فاضل قاضی نظام‌الدین اصفهانی بن خط جلال اناری در ذق ۷۸۲ (۲۴۸-۲۴۰).

۳۹- نسخه ادرازی که عمر جهت قضات اردبیل معروف به بنی کاکله داده با تصدیق علی (ع) آنرا، از روی خط جمال‌الدین حاجی منشی الممالک (۲۵۰-۲۴۹).

۴۰- خط محمد بن احمد الطیب مورخ شعبان ۷۸۰ در ادب به نثر و نظم عربی (۲۵۶-۲۵۱).

۴۱- رکن‌الدین منصور بن یحیی بن منصور برای فخر‌الدین احمد در ذق ۷۸۲ (۲۶۳-۲۵۷).

۴۲- نامه به عضد‌الدین محمود (۲۷۱-۲۶۵).

۴۳- نامه به مرشد برهان‌الدین نوشته حاجی منشی برای تاج‌الدین احمد در رمضان ۷۸۲ (۲۷۱-۲۶۸).

۴۴- سلیمان بن محمد بن سلیمان، نظم و نثر و حدیث عربی (۲۷۹-۲۷۲).

۴۵- زین‌الدین علی خضری (۲۸۰) بادعای مورخ روز شنبه ۱۲ محرم ۹۱۴ (۲۸۰).

۴۶- محمد بن ابراهیم بن عبدالله بن ابی بکر بن سروستانی، شعر فارسی و عربی مورخ ۲۰ رمضان ۷۸۲ (۲۸۴-۲۸۱).

۴۷- احمد بن محمد الحسینی در ۸ رجب ۷۸۲ (۲۸۸-۲۸۶).

۴۸- مرشد‌الدین خلیفه بن شیخ الاسلام زین‌الدین علی بن خلیفه خضری

مورخ اواخر رمضان ۷۸۲ باشعری فارسی (۲۹۸-۲۸۹).

- ۴۹ - ابواسحاق فخر وفادار مورخ ۲۳ شعبان ۷۸۲ (۳۰۰-۲۹۹) .
- ۵۰ - مما قام بترتیب سطورہ الشیخ قطب الدین باغ نوی (۳۰۱) .
- ۵۱ - ابراهیم بن عبداللہ قاضی درسروستان در نیمه شعبان ۷۸۲ (۳۰۹-۳۰۲) .
- ۵۲ - حسن شاه ایچی در شوال ۷۸۲ (۳۱۸-۳۱۰) .
- ۵۳ - علاء الدین جمال الملک ابن خواجه عمید الملک محمود صاین قاضی مورخ ۲۰ رمضان ۷۸۲ در شیراز (۳۲۷-۳۱۹) .
- ۵۴ - شرف انام شریفی عبدها بلیانی مورخ شعبان ۷۸۲ (۳۳۹-۳۲۹) .
- ۵۵ - السید المرتضی تاج الدین المشهور بالسید الصحیحی (۳۲۱) .
- ۵۶ - [قاضی عضد الدین] عبدالرحمن بن احمد بن عبدالغفار [ایچی] برای شمس الدین محمد دامغانی در تبریز در ۱۳ رمضان ۷۵۶ (۳۳۹-۳۲۸) .
- ۵۷ - سید عز الدین مطهر بن عبداللہ بن علی حسنی در نیمه رجب ۷۸۲ برای خواجه تاج الدین احمد (۳۵۰-۳۴۱) .
- ۵۸ - محمود بن عمید الملک سمنانی در ۱ شوال ۷۸۲ (۳۵۶-۳۵۱) .
- ۵۹ - جلال الدین منشی برای همان وزیر (۳۶۴-۳۵۷) .
- ۶۰ - خواجه جمال الدین ساوجی (۳۷۴-۳۶۵) .
- ۶۱ - قوام الدین ابوالمعالی محمود بن صاعد بن محمود صاعد در ۱۸ ذ ق ۷۸۲ (۳۸۴-۳۷۵) .
- ۶۲ - سید شرف الدین ابراهیم حسینی (۳۹۵-۳۸۵) .
- ۶۳ - صدر الدین بزغش (۴۰۵-۳۹۶) .
- ۶۴ - مظفر الدین ملک سلمانی در اواخر رجب ۷۸۲ (۴۱۶-۴۰۶) ،
- ۶۵ - مولی نظام الدین حسن حسنی آملی در شعبان ۷۸۲ (۴۲۶-۴۱۸) .
- ۶۶ - غیاث الدین ابومسلم بن حسن طالبی در ۴ رمضان ۷۸۲ (۴۲۹-۴۲۷) .

- ۶۷ - مولی ابوالعلاء رکن‌الدین صاعد بن محمود بن صاعد برای همین‌وزیر در ۲۰ رمضان ۷۸۲ (از المنتظم ابن‌الجوزی) (۴۳۱-۴۳۰) .
- ۶۸ - بندی از کشکول شیخ بهایی (۴۳۳-۴۳۲) .
- ۶۹ - از خط جمال‌الدین حاجی منشی الممالک (غرائب‌الآخبار و نوادر الآثار) (۴۵۰-۴۳۴) .
- ۷۰ - مما و شح الخواجه جلال‌الدین نعمان در شعبان ۷۸۲ (۴۵۱) .
- ۷۱ - محمد بن محمود بن محمد شبانکاره ای (۴۵۲) .
- ۷۲ - يك خط ويك مطلب (۴۵۹-۴۵۳) .
- ۷۳ - خطی دیگر (۴۶۲-۴۶۰) .
- ۷۴ - خطی دیگر (۴۶۵-۴۶۳) .
- ۷۵ - شمس‌الدین م - مدین احمد صوفی سمرقندی در رجب ۷۸۲ (۴۶۷ و ۴۷۴) .
- ۷۶ - از صحاح اهل سنت (۴۷۰-۴۶۸) .
- ۷۷ - خطی دیگر (۴۷۳-۴۷۱) .
- ۷۸ - خطی بتاریخ رمضان ۱۳۲۶ (۴۷۶-۴۷۵) .
- بموجب یاد داشتی که در قسمت داخلی روی جلد دیده میشود این جنگ بتاریخ ۷ دیماه ۱۳۰۵ به شماره ۹۴۰ در دفتر کتابخانه عمومی اصفهان ثبت شده است. این یادداشت نیز از شادروان مکرم - که متجاوز از ۵۰ سال تصدی کتابخانه شهرداری بعهد او بود و در حفظ و نگاهداری این نسخه کوشش فراوان داشت - در قسمت داخلی پشت جلد کتاب بچشم میخورد:
- «بتاریخ نهم اسفند ماه ۱۳۱۲ این جنگ ورق شمار شد ۴۷۶ ورق است توضیحاً آنکه يك ورق در ردیف ۲۶۵ بی‌نمره مانده و نیز بعد از ۴۱۳ يك نمره از قلم افتاده

و بعد ۴۱۵ نوشته شده . محمدعلی مکرم متصدی کتابخانه بلدیة (۱) .

جلد کتاب میشن قهوه‌یی است و گمان نمیرود جلد اصلی کتاب باشد و در سالهای اخیر به کتاب اضافه کرده‌اند و در چند جای نیز وصالی شده است . کناره چندین برک از آخر نسخه ساییده شده و ازین رفته است و احتیاج به تعمیر دارد .

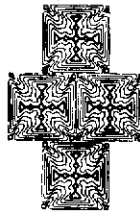
بنابر آنچه گذشت آثاری از بزرگان علم و ادب ایران از قبیل سید شریف جرجانی و معین‌الدین جنید و اعظ و قطب‌الدین محمدفالی و شرف‌الدین زاهد قیری و عمادالدین قزوینی و غیاث‌الدین لطف‌الله ابرقوهی و غیاث‌الدین منصور مهدی در این جنگ بیادگار مانده است که نظایر آنرا در دیگر کتابهای خطی کمتر توان یافت . اما آنچه بیش از همه بر ارزش و اهمیت این مجموعه میافزاید عبارتند از: غرائب الاخبار و نوادر الآثار از منشی الممالک جمال‌الدین حاجی و منشآت جلال‌الدین فریدون عکاشه و رساله ربیعہ هم از او در ستایش جلال‌الدین مسعود اینجو و فتح‌نامه اصفهان مورخ ۱۷ ذی‌الحجه ۷۶۸ از جمال‌الدین حاجی منشی الممالک و شعرهای ابوسعید بهادر و شاه شجاع و خواجه حافظ که هر یک در حد خود از شاهکارهای زبان فارسی است .

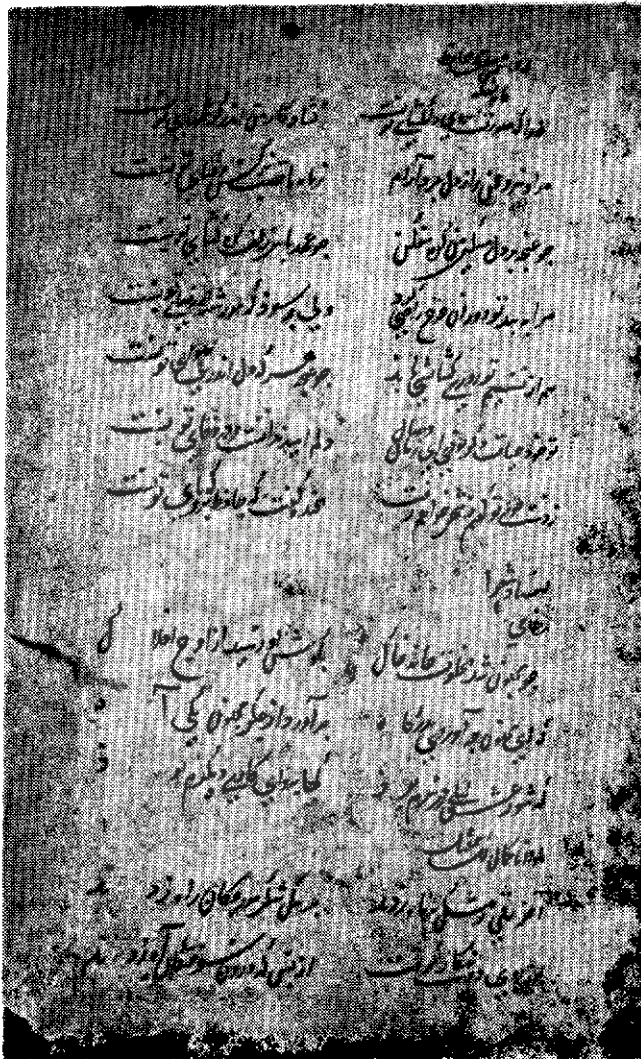
کوتاه سخن جنگ تاج‌الدین احمد وزیر از جهت در برداشتن آثار منشور و منظوم متعدد از بزرگان دین و دانش و علم و ادب این سرزمین از نوادر کتابهای خطی است و چون تاجی بر تارک ادبیات ایران میدرخشد . در پایان غزلی از خواجه شیراز که در زمان حیات وی در این جنگ بیادگار نوشته شده است - حسن ختام را - آورده میشود :

خدا که صورت ابروی دلگشای تو بست
مرا و سرو چمن را ز دل ببرد آرام
چو غنچه بر دل مسکین من گره مفکن
مرا به بند تو دوران چرخ راضی کرد
هم از نسیم تو روزی گشایشی یابد
تو خود حیات دگر بودی ای زمان وصال
گشاد کار من اندر کرشمه‌های تو بست
زمانه تا قصب نرگس و قبای تو بست
چو عهد با سر زلف گره گشای تو بست
ولی چه سود که سر رشته در رضای تو بست
چو غنچه هر که دل اندر پی هوای تو بست
دل امید ندانست و در وفای تو بست

ز دست جور تو گفتم ز شهر خواهم رفت
بخنده گفت که حافظ برو که پای تو بست

ژویشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

غزلی از حافظ بخت شهاب‌الدین بن شمس‌الدین محمد شهاب
مورخ نیمه شوال ۷۸۲ هجری یعنی ده سال پیش از وفات خواجه شیراز

مآخذ:

- ۱- دانش پژوه، محمد تقی: فهرست میکرو فیلمهای کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران، تهران، انتشارات دانشگاه، ش ۱۲۵۹، گنجینه فهرست و کتابشناسی، ش ۱۷، ۱۳۴۸، ص ۶۸۴-۶۹۱.
- ۲- دانش پژوه، محمد تقی: نسخه‌های خطی، دفتر چهارم، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، ش ۱۰۳۹، ۱۳۴۴، ص ۴۷۱-۴۷۰.
- ۳- غنی، دکتر قاسم: بحث در آثار و افکار واحوال حافظ، جلد اول، تهران، ۱۳۲۱، ص یز، لد، ۳۱۳.
- ۴- مجله وحید، سال دوم، شماره ۸، ص ۵۰.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

رتال جامع علوم انسانی

